

Immaterieel erfgoed, voor nu & later

Een onderzoek naar de inzet van de provincie
Gelderland

Colofon

De Rekenkamer Oost-Nederland is een onafhankelijk orgaan dat onderzoek doet naar de doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid van het gevoerde bestuur van de provincies Gelderland en Overijssel.

De bestuursleden van de Rekenkamer zijn: de heer drs. M.M.S. Mekeel (voorzitter), de heer ir. T.J.A. Gies (plv. voorzitter) en mevrouw drs. S.C. van der Haagen. De secretaris-directeur is mevrouw drs. S.W. Mathijssen RO.

Dit rapport is voorbereid door een onderzoeksteam bestaande uit ir. J.G. Schepers en S. Spengelink, MSc.

Rekenkamer Oost-Nederland
Sijzenbaanplein 11-15
7411 HL Deventer
Telefoon: 0570 - 66 58 00
info@rekenkameroost.nl
www.rekenkameroost.nl
X: @RekenkamerOost
LinkedIn: Rekenkamer Oost-Nederland

De foto's op de voorkant zijn afkomstig van Pixabay.

Immaterieel erfgoed, voor nu & later

Een onderzoek naar de inzet van de provincie
Gelderland

Deventer, september 2024

Voorwoord

Immaterieel erfgoed is het erfgoed dat je niet kunt vastpakken. Het gaat meestal om culturele activiteiten die mensen ondernemen of organiseren. Mensen die zich er lang niet altijd van bewust zijn dat ze immaterieel erfgoed beoefenen. Wist u dat de fruitcorso in Tiel of de bloemencorso in Lichtenvoorde immaterieel erfgoed zijn? Dat je het moeilijk vast kan pakken, verklaart waarschijnlijk ook het beperkte onderzoek dat er naar is gedaan. Voor de Rekenkamer des te meer reden om juist voor dit onderwerp te kiezen. Daarbij gesteund door de belangstelling van PS voor immaterieel erfgoed.

De provincie heeft de vrijheid om zich actief in te zetten voor immaterieel erfgoed. In Gelderland is immaterieel erfgoed geen zichtbaar onderdeel van het beleid. De brede beleidskaders bieden namelijk echter wel ruimte om immaterieel erfgoed te ondersteunen. Zo subsidieerde de provincie educatie over het traditionele vendelzwaaien, de Nedersaksische streektaal maar ook de Airborne wandeltocht en de verbouwing van een clubgebouw van een schutterij.

4

Immaterieel erfgoed, voor nu & later

De provincie kan voor de realisatie van haar beleid steunen op organisaties als Erfgoed Gelderland, Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers en Cultuur Oost. Waarbij de eerste al sinds 1957 bestaat en de leden inhoudelijk en financieel betrokken zijn. Een dergelijk structuur is bijzonder en verdient het om gekoesterd te worden en mag misschien zelfs wat meer in de schijnwerpers gezet worden.

De aanbevelingen die we voor u hebben, moet u dan ook vooral lezen als ga zo door en zet nog een enkel puntje op de spreekwoordelijke i. In het recent verschenen Beleidskader Erfgoed en Cultuur en het concept Gelders programma Erfgoed en Cultuur zien we dat een deel van de aanbevelingen al zijn opgepakt in het beleid. Dit laat ons inziens goed zien dat de doorwerking van de rekenkamer eigenlijk al begint bij de start van een onderzoek. Door de vragen die we in interviews stellen, worden mensen aan het denken gezet. Daarnaast is de nota van bevindingen al voor publicatie gedeeld met de ambtelijke organisatie voor een feitelijk check. De bestuurlijke nota is hier op gebaseerd.

Tot slot een woord van dank aan iedereen die informatie voor dit onderzoek heeft aangeleverd.

Namens de Rekenkamer Oost-Nederland,

Michael Mekel
Voorzitter

Suzan Mathijssen
Secretaris-directeur

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1 Over dit onderzoek.....	6
1.1 Aanleiding.....	6
1.2 Achtergrond	7
1.3 Wat heeft de Rekenkamer onderzocht?	11
1.4 Opbouw van de nota.....	11
2 Conclusies en aanbevelingen	12
2.1 Hoofdconclusie en aanbevelingen	12
2.2 In de praktijk ingezet op immaterieel erfgoed.....	13
2.3 Breed gedragen en lang bestaande structuur	14
2.4 Inzet immaterieel erfgoed niet zichtbaar in het beleid	16
2.5 In informatievoorziening beperkt aandacht voor immaterieel erfgoed.	18
Bijlage 1: Bronnenlijst	20

1 Over dit onderzoek

In dit eerste hoofdstuk schetsen we de aanleiding, achtergrond en focus van het onderzoek en geven we de opbouw van dit rapport weer.

1.1 Aanleiding

Erfgoed brengt historische waarde, waarde voor onze leefomgeving en een verbindende waarde met zich mee, zo wordt gesteld door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Het vertelt ons verhalen over waar we vandaan komen, wie wij zijn en hoe we ons ontwikkelen. Daarnaast biedt erfgoed herkenning en identiteit en weerspiegelt het de culturele diversiteit in onze samenleving.

6

Immaterieel erfgoed, voor nu & later

Bij erfgoed kan er onderscheid gemaakt worden tussen materieel erfgoed (gebouwen, monumenten, objecten en documenten) en immaterieel erfgoed (bv. rituelen, tradities of streektaal). Wij kijken in dit onderzoek naar het laatste. Hierbij gaat het om erfgoed dat je niet kunt vastpakken. In de praktijk is immaterieel erfgoed meestal een culturele activiteit die mensen ondernemen of organiseren. Mensen zijn (zich er) lang niet altijd bewust van (dat ze) immaterieel erfgoed (beoefenen). Het gaat onder meer om bekende dingen als het vieren van Koningsdag, het eten van beschuit met muisjes bij een geboorte of schaatsen op natuurijs. Er zijn ook vormen van immaterieel erfgoed die bij een specifieke provincie horen. In Gelderland gaat het bijvoorbeeld om het bloemencorso Lichtenvoorde, vendelzwaaien en de Airborne wandeltocht.¹

In de fractiegesprekken die wij voerden in Gelderland kwam de belangstelling van PS voor erfgoed duidelijk naar voren. Daarnaast bleek ook uit moties dat de interesse voor immaterieel erfgoed groot was. Dit onderzoek is zowel voor Gelderland als Overijssel uitgevoerd. Deze nota gaat over Gelderland. Het rapport voor Overijssel vindt u op onze [website](#).

¹ De informatie uit deze alinea is afkomstig van de website en diverse publicaties van het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland.

1.2 Achtergrond

Wat is immaterieel erfgoed?

In het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Erfgoed (hierna: UNESCO-verdrag) dat Nederland in 2012 ondertekende en ratificeerde, is het begrip immaterieel erfgoed heel precies gedefinieerd. Dit zijn:

“de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden - met inbegrip van de bijbehorende instrumenten, voorwerpen, artefacten en culturele ruimtes - die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als deel van hun cultureel erfgoed. Dit immaterieel cultureel erfgoed, dat van generatie op generatie wordt overgedragen, wordt voortdurend opnieuw gecreëerd door gemeenschappen en groepen in reactie op hun omgeving, hun interactie met de natuur en geschiedenis geeft hun een gevoel van identiteit en continuïteit; hierdoor wordt het respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit bevorderd. [...]”²

Kortere definities van immaterieel erfgoed zijn: cultuuruitingen van erfgoedgemeenschappen³ of levend erfgoed.⁴

Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) geeft aan dat het er niet toe doet of iets uniek, eeuwenoud of typisch Nederlands is. Belangrijker is dat het immaterieel erfgoed levend en dynamisch is. Met levend wordt bedoeld dat het in het hier en nu wordt beoefend en met dynamisch wordt bedoeld dat het zich aanpast en meebeweegt met de tijd. Verder is kenmerkend bij immaterieel erfgoed dat het de beoefenaars zelf zijn die het definiëren en aan zet zijn om het toekomst te geven. Dit laatste wordt ook wel borgen genoemd.

7

Immaterieel erfgoed, voor nu & later

In het UNESCO-verdrag worden vijf domeinen van immaterieel erfgoed benoemd:

Tabel 1: Domeinen immaterieel erfgoed en voorbeelden

Domein	Voorbeelden
Festiviteiten, rituelen en sociale praktijken	Fruitcorso Tiel, buurtspraak van de Buurt Ede en Veldhuizen, Nijmeegse vierdaagse.
Spreken, zingen en vertellen	Anansi verteltraditie, Hindeloopercultuur.
Uitvoerende kunsten	Beiaardcultuur, demoscene, circuscultuur.
Traditioneel vakmanschap/ambachten	Molenaar, midwinterhoorn blazen, Grolse wanten breien, smeden in Andelst.
Kennis en gebruiken rondom de natuur en het universum	Schaapsherder met traditionele schapenrassen, heggenvlechten, riviervisserij.

Niet iedereen gebruikt de UNESCO-definitie van immaterieel erfgoed. Er zijn ook partijen, bijvoorbeeld sommige overheden en musea, die immaterieel erfgoed (ook) opvatten als - het vertellen van - het verhaal achter een voorwerp/object, een historische gebeurtenis of

² UNESCO-verdrag, art. 2 lid 1.

³ Erfgoedgemeenschappen is de kortere benaming voor de ‘gemeenschappen, groepen en in sommige gevallen individuen’ waar in het UNESCO-verdrag over gesproken wordt.

⁴ KIEN. Gehanteerde termen en begrippen ontleend aan het Unesco-verdrag, p. 1.

streek/gebied. Een in populariteit stijgende manier om dergelijke verhalen in beeld te brengen, is 'oral history'. Dit past goed bij het 'Verdrag van Faro, de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving' dat Nederland begin dit jaar ondertekende.⁵ Volgens het UNESCO-verdrag zijn verhalen, ervaringen of herinneringen geen immaterieel erfgoed.⁶ Verder valt streektaal buiten het UNESCO-verdrag. Tegelijkertijd voldoet het wel aan belangrijke elementen uit de definitie van het UNESCO-verdrag, zoals bijdragen aan de identiteit en het doorgeven van generatie op generatie. Verschillende partijen (waaronder diverse overheden en erfgoedhuizen) rekenen het wel tot immaterieel erfgoed.

Rolverdeling bij immaterieel erfgoed op hoofdlijnen

De verantwoordelijkheid voor het levend en actueel houden van het immaterieel erfgoed ligt bij de gemeenschappen, groepen en individuen (hierna: erfgoedgemeenschappen) die het beoefenen. De rol van de overheid is daarbij niet om te bepalen hoe het immaterieel erfgoed eruit dient te zien of uitgeoefend wordt. De overheid kan bijdragen aan een gunstig klimaat waarin immaterieel erfgoed kan gedijen en (helpen bij) het beschermen van het immaterieel erfgoed.⁷

Het UNESCO-verdrag verplicht staten die het ondertekenen (zoals Nederland deed in 2012) om maatregelen te nemen ter bescherming van hun immaterieel erfgoed. Voorbeelden hiervan zijn het opstellen en regelmatig bijwerken van één of meerdere inventarissen, het ontwikkelen van programma's die bijdragen aan het borgen van immaterieel erfgoed, het bevorderen van wetenschappelijk onderzoek en het werken aan educatie, bewustwording en deskundigheidsbevordering. Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) coördineert de implementatie van het UNESCO-verdrag in Nederland. De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) stuurde in april 2024 een Kamerbrief met een beleidsvisie op het terrein van immaterieel erfgoed naar de Tweede Kamer. Hierin wordt (in aanvulling op de uitspraak dat het UNESCO-verdrag het fundament is) genoemd dat het recent ondertekende Faro-verdrag een belangrijke inspiratiebron voor het immaterieel erfgoedbeleid in Nederland is.

Provincies en gemeenten hebben beleidsvrijheid bij hun inzet op immaterieel erfgoed. Er is geen landelijke wet- en regelgeving of bestuurlijke afspraak⁸ die hen verplicht hierop in te zetten en/of aangeeft hoe zij dat zouden moeten doen. Zowel het Rijk als het KIEN zien een belangrijke rol voor provincies en gemeenten in de uitvoering van het UNESCO-verdrag en benadrukken de (maatschappelijke en economische) waarde en kansen die immaterieel

⁵ Het verdrag treedt in werking als het parlement het goedkeurt, wat naar verwachting op zijn vroegst in 2026 zal zijn. Bij het Faro-verdrag staat participatie van burgers bij erfgoed centraal en daar is er een overlap met het UNESCO-verdrag. Het gaat bij het Faro-verdrag om zowel materieel en immaterieel cultureel erfgoed.

⁶ KIEN (2021). *Beleid rond immaterieel erfgoed*, p. 9. Dat verhalen, ervaringen of herinneringen geen immaterieel erfgoed volgens het UNESCO-verdrag zijn, zit erin dat volgens het verdrag immaterieel erfgoed iets is wat actief beoefend wordt en tot uiting komt in bijvoorbeeld culturele praktijken of rituelen. Achter erfgoed (ook immaterieel erfgoed) zit een verhaal, maar dat verhaal is niet het erfgoed zelf volgens het KIEN.

⁷ KIEN. *Veelgestelde vragen: Wie beschermt immaterieel erfgoed?* <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/veelgesteldevragen>; KIEN. *Factsheet (2017)*; *Ruimte voor immaterieel erfgoed (2020)* en *Beleid rondom immaterieel erfgoed (2021)*.

⁸ Er is een 'algemeen kader interbestuurlijke verhoudingen cultuur OWC, IPO en VNG' (2012) waarin onder andere staat dat provincies zich inzetten voor het behoud en de ontwikkeling van cultureel erfgoed en het verbinden van erfgoedbeleid met het ruimtelijke beleid. Specifieke uitspraken over hun rol bij immaterieel erfgoed staan er niet in. Daarnaast is er een Cultuurconvenant 2021-2024 van het ministerie OCW en Landsdeel Oost. Hierin staan afspraken over onder andere cultureel erfgoed & ruimtelijk ontwerp, archeologie en interbestuurlijk toezicht erfgoed, maar niet over immaterieel erfgoed.

erfgoed hen ook kan bieden. In de eerdergenoemde Kamerbrief stelt de staatssecretaris van OCW dat er maar weinig gemeenten en provincies beleid ontwikkelden voor immaterieel erfgoed. En dat kennis over de culturele en maatschappelijke waarde van immaterieel erfgoed slechts sporadisch aanwezig is bij provincies en gemeenten. Daardoor wordt volgens de staatssecretaris door hen onderschat wat immaterieel erfgoed(gemeenschappen) kan (kunnen) bijdragen aan maatschappelijke opgaven en soms ook aan de economie en toerisme. In de brief geeft de staatssecretaris aan welke versterkingsmogelijkheden zij ziet op het terrein van immaterieel erfgoed en kondigt zij twee concrete acties aan. Ten eerste het opzetten van een samenwerkingsnetwerk (t.b.v. versterking van de erfgoedgemeenschappen). Ten tweede het maken van bestuurlijke afspraken met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Interprovinciaal Overleg en de cultuurregio's⁹ over immaterieel erfgoed (t.b.v. versterking van de samenwerking tussen overheden).¹⁰

Het KIEN en de provinciale erfgoedhuizen (verenigd in het OPEN¹¹) begonnen eind 2023 het project 'Samen Verder'. Hoofddoelstelling van dit project is het verbeteren van de ondersteuning van immaterieel erfgoedgemeenschappen bij de borging van erfgoed door een intensievere samenwerking tussen het KIEN (landelijk) en de provinciale erfgoedhuizen (regionaal). Hier wordt invulling aan gegeven door het ontwikkelen van een landelijk coördinatiepunt voor immaterieel erfgoed, het aanstellen van Immaterieel Erfgoed-coaches in de twaalf provincies en periodiek overleg en afstemming tussen het OPEN en het KIEN. Voor het project is subsidie toegekend door het Rijk.

Immaterieel erfgoed in Gelderland

Het KIEN beschikt over gegevens die een indicatie geven hoeveel immaterieel erfgoed(gemeenschappen) er in Gelderland is (zijn). In 2020 telde het KIEN 1.785 immaterieel erfgoedgemeenschappen in Gelderland en stelde dat dit beeld nog niet compleet is.

Erfgoed wordt in Nederland onder andere zichtbaar gemaakt via het Netwerk en de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland (hierna: Netwerk en Inventaris). Het Netwerk is een overzicht van immaterieel erfgoed dat mensen online hebben aangemeld via het KIEN.¹² Opname in het Netwerk toont dat een erfgoedgemeenschap de eigen cultuuruiting of culturele activiteit erkent als immaterieel erfgoed. Tenminste¹³ 28 vormen van Gelders immaterieel erfgoed zijn opgenomen in het Netwerk (zie figuur 1 voor welke). De Inventaris betreft een kleinere groep binnen het bredere Netwerk. De Inventaris bestaat uit betrokkenen en beoefenaars van immaterieel erfgoed die zich actief inzetten voor de toekomst van het erfgoed waarmee zij zich identificeren en die het door willen geven aan volgende generaties. Daarvoor maken ze een zogenoemd borgingsplan waarin ze inzichtelijk maken wat ze al doen en gaan doen om

⁹ In aanloop naar de cultuurperiode 2021-2024 zijn op initiatief van steden en provincies vijftien cultuurregio's gevormd. De cultuurregio's in Oost-Nederland zijn: Zwolle, Twente, Stedendriehoek, Ede-Wageningen, Arnhem-Nijmegen.

¹⁰ Kamerbrief ministerie van OCW (4 april 2024). 'Immaterieel erfgoed van, voor, door en met iedereen', p. 5 en 2.

¹¹ Dit staat voor Overleg Provinciale Erfgoedhuizen Nederland. Dit is een stichting/platform voor provinciale erfgoedorganisaties in Nederland. Voor Gelderland is het Erfgoed Gelderland (zie §2.3) lid.

¹² Na aanmelding toetst het KIEN of het aan de criteria voor immaterieel erfgoed voldoet en publiceert de erfgoedpagina op haar website. De criteria zijn bepaald op basis van de door de UNESCO geformuleerde definitie van immaterieel erfgoed. Die criteria zijn onder andere dat het een levende cultuuruiting/culturele activiteit betreft die wordt voortgezet door een opeenvolging van beoefenaars; het erfgoed dynamisch is en het welzijn van dieren niet wordt geschaad.

¹³ Van de website van het KIEN is niet eenvoudig te achterhalen hoeveel Gelders immaterieel erfgoed er precies is opgenomen in het Netwerk. We hebben nu in het overzicht op de website van het KIEN gezocht op 'Gelderland'. Dan komt er ook enig immaterieel erfgoed naar voren dat niet Gelders is, maar een andere provincie betreft (bv. Mariamaand in 's Hertogenbosch of het uitrukken van de Diepenheimse schutterij). Die hebben we niet meegeteld noch in figuur 1 weergegeven.

hun immaterieel erfgoed toekomst te geven. Opname in het Netwerk is een voorwaarde voor bijschrijving in de Inventaris. Eind 2023 waren er achttien vormen van Gelders immaterieel erfgoed bijgeschreven op de Inventaris. Bovenstaande aantallen zijn gebaseerd op zelfaanmelding door erfgoedgemeenschappen. Het geeft dan ook geen totaalbeeld van al het Gelders immaterieel erfgoed.

Figuur 1: Gelders immaterieel erfgoed op Netwerk en Inventaris

Bron: *Figuur Rekenkamer Oost-Nederland op basis van informatie van het KIEN.*

Er zit een groot verschil tussen 1.785 Gelderse immaterieel erfgoedgemeenschappen en 28 vormen van Gelders immaterieel erfgoed opgenomen in het Netwerk. Er zijn diverse redenen voor dit verschil. Zo zijn er Gelderse erfgoedgemeenschappen die een vorm van immaterieel erfgoed beoefenen dat landelijk is bijgeschreven. Denk bijvoorbeeld aan Oranjeverenigingen die Koningsdag organiseren. Of gemeenschappen rondom ambachten die wel op het Netwerk/de Inventaris zijn bijgeschreven maar niet specifiek Gelders zijn, bv. het molenaarsambacht of bijen houden. Daarnaast melden lang niet alle immaterieel erfgoedgemeenschappen zich aan voor het Netwerk (of de Inventaris), bijvoorbeeld omdat zij niet bekend zijn met de mogelijkheid hiertoe of dit niet willen/nodig vinden.

1.3 Wat heeft de Rekenkamer onderzocht?

In dit onderzoek lag de focus op de inzet van de provincie Gelderland op het gebied van immaterieel erfgoed en de resultaten daarvan. Met de aandacht voor de resultaten raakt het onderzoek aan de doeltreffendheid van het beleid. De belangrijkste redenen om de focus te leggen op immaterieel erfgoed, waren:

- er bleek minder onderzoek naar gedaan en minder informatie over beschikbaar dan over materieel erfgoed;
- er was statenbreed interesse voor, zoals blijkt uit bv. de motie van PS over immaterieel erfgoed van begin 2021, de fractiegesprekken en het startgesprek dat we in voorbereiding op het onderzoek met PS voerden.

We zijn voor de afbakening in dit onderzoek uitgegaan van wat de provincie onder immaterieel erfgoed schaaft. De provincie Gelderland benadert erfgoed in haar cultuur- erfgoedbeleid breed en gebruikt de term 'immaterieel erfgoed' daarin niet. Immaterieel erfgoed is meer verweven in haar beleid; er wordt niet afzonderlijk de nadruk op gelegd of actief op gestuurd maar het beleid biedt wel de mogelijkheid om hierop in te zetten (in §2.2 gaan we hier dieper op in). We namen de inzet op streektaal mee in dit onderzoek. We kozen ervoor het mee te nemen om zo in het Gelderse en Overijsselse onderzoek dezelfde afbakening te hebben (in Overijssel wordt het namelijk expliciet als onderdeel van immaterieel erfgoedbeleid gezien).

Uiteraard bogen we ons over de vraag of een onderzoek met de focus op immaterieel erfgoed wel passend is voor Gelderland, nu het geen expliciet onderdeel van het beleid blijkt te zijn. De reden om toch onderzoek naar immaterieel erfgoed te doen, is de motie die PS aannamen bij de vaststelling van het beleid waarin zij aandacht vroegen voor immaterieel erfgoed en de interesse die er was bij PS. Daarnaast betekent het niet letterlijk terugkomen van de term immaterieel erfgoed niet automatisch dat de provincie niets doet op dit gebied. Het beleid is immers erfgoedbreed ingestoken en biedt wel de mogelijkheid om van daaruit ook aandacht te besteden aan immaterieel erfgoed. Bovendien kan er vanuit andere beleidsterreinen (bv. evenementen of leefbaarheid) ook ingezet worden op immaterieel erfgoed.

Dit bracht wel uitdagingen met zich mee bij de uitvoering van het onderzoek, welke deels ook terug te zien zijn in deze nota. Zo ver mogelijk, geven we in de nota specifiek aan waar en in hoeverre er sprake is van immaterieel erfgoed. Echter, dit bleek in de praktijk niet altijd exact te bepalen. In die gevallen kozen we ervoor om meer te laten zien van het beleid, de uitvoering/organisatie en de informatievoorziening. Daarmee is het onderzoek en deze nota op onderdelen breder dan vooraf beoogd.

1.4 Opbouw van de nota

In het volgende hoofdstuk starten we met de hoofdconclusie uit ons onderzoek en de aanbevelingen die uit het onderzoek voortkomen. In de daarop volgende paragrafen werken we de deelconclusies uit. De bevindingen die tot deze deelconclusies hebben geleid, vindt u in de nota van bevindingen op onze website. In bijlage 1 van de nota van bevindingen leest u de opzet van het onderzoek.

2 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk staan de conclusies en aanbevelingen centraal uit het onderzoek naar de inzet van de provincie Gelderland op het gebied van immaterieel erfgoed.

2.1 Hoofdconclusie en aanbevelingen

Hoofdconclusie

PS Gelderland hebben aandacht voor immaterieel erfgoed en ook in de praktijk is hierop ingezet. Voor deze inzet op immaterieel erfgoed kan de provincie bouwen op een breed gedragen structuur van (erfgoed)organisaties met inhoudelijke kennis en bekendheid van en bij de doelgroep. In het beleid is de inzet voor immaterieel erfgoed niet zichtbaar en (mede hierdoor) in de informatievoorziening ook heel beperkt.

In de volgende paragrafen werken we de hoofdconclusie in deelconclusies uit met daarbij onze aanbevelingen. Hierbij is het goed te realiseren dat de conclusies en aanbevelingen zijn gebaseerd op onderzoek naar de provinciale inzet van de afgelopen jaren, te weten de periode 2021-2024. GS stuurden op 11 juli 2024 het nieuwe beleidskader en Gelders programma erfgoed en cultuur naar PS. We zien daarin delen van onze aanbevelingen terug komen en hebben dit opgenomen bij de toelichting op de aanbevelingen hieronder. We adviseren PS om ons onderzoek en bijbehorende aanbevelingen te betrekken bij de behandeling van dit beleidskader en Gelders programma.

Aanbevelingen

1. PS: Verzoek GS om de bestaande structuur rondom erfgoed te blijven borgen.
De provincie kan voor de inzet op immaterieel erfgoed bouwen op een breed gedragen en lang bestaande structuur. Het kost tijd om een dergelijke structuur op te bouwen met inhoudelijke kennis en bekendheid van en bij erfgoedgemeenschappen. Het is daarom van belang om de structuur voort te zetten. In het nieuwe beleid zetten GS de ondersteuning aan diverse (erfgoed)organisaties binnen deze structuur door.

2. PS: Overweeg om immaterieel erfgoed expliciet te benoemen in het Gelderse cultuur- en erfgoedbeleid.
De afgelopen beleidsperiode hadden GS immaterieel erfgoed niet expliciet in het beleid opgenomen terwijl dit wel voor zichtbaarheid van de inzet zou zorgen. In het nieuwe beleid voor erfgoed en cultuur besteden GS wel expliciet aandacht aan het belang van immaterieel erfgoed en hoe hier op wordt ingezet.

3. PS: Verzoek GS om duidelijk te zijn over de (on)mogelijkheden om de effecten van het cultuur- en erfgoedbeleid in beeld te brengen.
GS gaven in 2020 aan dat zij meer dan in de periode ervoor de effecten van het cultuur- en erfgoedbeleid zouden monitoren. In 2022 is de eerste Cultuurmonitor Gelderland verschenen. Dit geeft inzicht in het cultuurveld in de provincie, maar niet in de effecten van beleid (ook niet als deze vaker wordt uitgevoerd). Het is belangrijk om als GS realistisch te zijn in toezeggingen over het geven van inzicht in de beleidseffecten, om (te) hoge verwachtingen en daarmee samenhangend risico op teleurstelling te voorkomen.

2.2 In de praktijk ingezet op immaterieel erfgoed

PS hebben in Gelderland aandacht voor immaterieel erfgoed. Zo dienden zij verschillende moties in en stelden zij Statenvragen over specifieke vormen van immaterieel erfgoed. Ook in de praktijk is er ingezet op immaterieel erfgoed. Zo biedt Erfgoed Gelderland inhoudelijke ondersteuning aan erfgoedgemeenschappen, houdt het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers zich bezig met het stimuleren van de Nedersaksische streektaal en zetten verschillende organisaties in op het aanbieden van erfgoededucatie.

Aandacht bij PS voor immaterieel erfgoed

PS dienden verschillende moties in om aandacht te besteden aan immaterieel erfgoed. Zo was er in 2021 de motie “immaterieel erfgoed” waarin PS opriepen om een samenwerking tussen Erfgoed Gelderland, het KIEN en verschillende Gelderse streken te agenderen en een inventarisatie van het Gelders immaterieel erfgoed organiseren. In de motie “Nedersaksisch” riepen PS GS op om samen met andere Nedersaksische overheden in te zetten op de bescherming van het Nedersaksisch. Naast de moties, stelden PS ook Statenvragen over specifieke vormen van immaterieel erfgoed. Deze gingen onder andere over de Gelderse inzet op streekcultuur, de consequenties van het bijschrijven van immaterieel erfgoed op de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland, hoe de provincie het gebruik van streektaal stimuleert, de gevolgen van stikstofuitstoot-regels voor het organiseren van paasvuren en het beleven van levend erfgoed.

Ook in het nieuwe coalitieakkoord is er aandacht voor immaterieel erfgoed.

Immaterieel erfgoed in de praktijk

De brede kaders die de provincie in haar cultuur- en erfgoedbeleid stelt, bieden mogelijkheden voor immaterieel erfgoed. Tijdens dit onderzoek hebben wij hier een aantal

duidelijke voorbeelden gezien waar er sprake was van steun of inzet op immaterieel erfgoed. Dit zijn:

- Het landelijke programma Cultuureducatie met Kwaliteit waar aandacht is voor erfgoededucatie en in lokale lesprogramma's onderwerpen als traditioneel vendelzwaaien en ambachtelijk papierscheppen aan bod komen. De provincie financiert een groot deel van de uitvoering van dit programma in Gelderland. In Gelderland wordt dit programma uitgevoerd door Cultuur Oost. Zij werkt hierbij voor het onderdeel erfgoededucatie samen met Erfgoed Gelderland.
- De provincie geeft bij de cultuur- en erfgoedpacten ruimte aan gemeenten en cultuur- en erfgoedorganisaties om de invulling te bepalen. Bij twee van deze pacten (Achterhoek en Liemers) is actief gekozen om aandacht te geven aan immaterieel erfgoed. Voorbeelden hiervan zijn de bevordering van de Nedersaksische streektaal en het organiseren van erfgoededucatie over de schutterscultuur.
- De provincie verstrekt subsidie aan het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers. Dit is het taalhuis van de provincie Gelderland en zij zet met de provinciale subsidie in op het versterken van het Nedersaksisch in Gelderland.
- De provincie heeft subsidie verstrekt aan het Cultuurfonds voor het fonds "Gelderland, samen doen". Vanuit dit fonds is subsidie verstrekt aan een project over de Tielsche kermiskoek. Dit immaterieel erfgoed staat op de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland.
- De provincie verstrekt subsidie aan Erfgoed Gelderland. Zij zet in op het ondersteunen van erfgoedorganisaties, waarvan een deel ook inzet op immaterieel erfgoed. Deze ondersteuning bestaat onder andere uit advisering, digitalisering, trainingen en vrijwilligerswerving. Erfgoed Gelderland heeft hiervoor een gespecialiseerde medewerker op het gebied van immaterieel erfgoed.
- De provincie ondersteunt buiten het cultuur- en erfgoedbeleid ook immaterieel erfgoed vanuit andere beleidsterreinen. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om sponsoring van specifieke evenementen zoals de Nijmeegse vierdaagse en de Airborne wandeltocht, maar ook om subsidie voor het verbouwen van een clubgebouw van een schutterij via een subsidieregeling voor het tegengaan van leegstand.

2.3 Breed gedragen en lang bestaande structuur

De provincie Gelderland kan voor de inzet op immaterieel erfgoed bouwen op een breed gedragen structuur bestaande uit verschillende (erfgoed)organisaties. Een aantal van deze organisaties zet (onder meer) in op immaterieel erfgoed. Het opbouwen van een dergelijke structuur met inhoudelijke kennis en bekendheid van en bij de doelgroep kost veel tijd. In Gelderland staat deze structuur al vele jaren.

Voor haar cultuur- en erfgoedbeleid heeft de provincie de uitvoering vooral gelegd bij externe (erfgoed)organisaties. De organisaties die wij noemen in tabel 2 zijn organisaties waar inzet op immaterieel erfgoed vanuit de provinciale ondersteuning mogelijk is. Door sommige van deze organisaties wordt ook samengewerkt. Zo is Erfgoed Gelderland betrokken geweest bij verschillende cultuur- en erfgoedpacten en geeft zij aan in de

toekomst bij alle pacten betrokken te zijn. Daarnaast werkt Cultuur Oost samen met Erfgoed Gelderland voor het onderdeel erfgoededucatie binnen het programma Cultuureducatie met Kwaliteit. Tabel 2 geeft ook de financiële ondersteuning aan de genoemde organisaties vanuit de provincie weer. Hierbij gaat het om de totale financiële inzet waarbij immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde is. Hoeveel hiervan werkelijk voor immaterieel erfgoed is ingezet, is niet te specificeren.

Tabel 2: Uitvoerende organisaties en subsidies per beleidsonderdeel

Beleids onderdeel (zie §2.4)	Organisatie	Bedragen specificering waarvoor
Educatie en participatie: Erfgoedparticipatie	Erfgoed Gelderland	€ 1,2 miljoen voor de algemene ondersteuning van erfgoedorganisaties via Erfgoed Gelderland, het organiseren van erfgoedparticipatie en het uitvoeren van projecten over het Verhaal van Gelderland waaronder de leerstoel Gelderse geschiedenis.
Gelderse identiteit: Het Verhaal van Gelderland		
Gelderse identiteit: Het Verhaal van Gelderland	Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers	€ 110.000 per jaar van 2021-2024 voor het uitvoeren en stimuleren van streektaal-activiteiten om het Nedersaksisch te bevorderen en bewaren.
Educatie en participatie: Erfgoededucatie	Cultuur Oost	€ 1,1 miljoen voor het uitvoeren van het landelijke programma Cultuureducatie met Kwaliteit in Gelderland.
Educatie en participatie: Erfgoededucatie en - participatie	Cultuur- en erfgoedpacten	€ 680.000 per jaar beschikbaar voor de uitvoering van de cultuur- en erfgoedpacten. De provincie verstrekt maximaal € 15.000 per deelnemende gemeente per jaar.
Educatie en participatie: Erfgoedparticipatie	Cultuurfonds	€ 198.000 in 2022 en 2023 voor het ondersteunen van cultuur- en erfgoedparticipatie.
Gelderse identiteit: Omroepen	Omroep Gelderland	€ 1,1 miljoen per jaar in 2021-2023 voor het maken van tv-programma's over de Gelderse identiteit.

Bron: Nota van bevindingen immaterieel erfgoed Gelderland, Rekenkamer Oost-Nederland.

Breed gedragen

Erfgoed Gelderland is als provinciaal erfgoedhuis breed gedragen in de Gelderse erfgoedsector. Dit komt onder andere doordat zij haar leden inhoudelijk en financieel betreft bij wat zij doet. De leden betalen allemaal een financiële bijdrage en Erfgoed Gelderland peilt de inhoudelijk belangrijke onderwerpen door middel van netwerkbijeenkomsten en een periodiek ledenbetrokkenheidsonderzoek. Uit het meest recente onderzoek bleek dat 91% van de leden tevreden is met de inzet van Erfgoed Gelderland. Ook bij de Gelderse cultuur- en erfgoedpacten is er sprake van een breed gedragen structuur kijkend naar het aantal deelnemende gemeenten. In de periode 2017-

2021 waren 42 van de Gelderse gemeenten betrokken bij een cultuur- en erfgoedpact en in de opvolgende periode van 2021-2024 besloten 34 gemeenten om opnieuw deel te nemen aan een pact. Hoewel dit een lager aantal is dan de vorige periode constateren wij dat met 68% van de Gelderse gemeenten een groot deel opnieuw deelneemt.

Lang bestaande structuur

De organisaties in tabel 2 zijn onderdeel van een structuur in Gelderland op het gebied van cultuur en erfgoed die zich al vele jaren ontwikkelt. Zo bestaat Erfgoed Gelderland al sinds 1957 en heeft zij zich ontwikkeld als een stichting met veel inhoudelijke kennis op het gebied van materieel en immaterieel erfgoed, en als coöperatie met (in 2023) 249 leden. In een landelijke evaluatie van Cultural Motion wordt Gelderland ook genoemd als een van de provincies die voorop loopt met de ondersteuning van erfgoedgemeenschappen door een erfgoedhuis (dat is Erfgoed Gelderland). Ook het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers (ECAL) is als het Gelderse taalhuis een belangrijk onderdeel van de bestaande structuur. Het ECAL geeft aan dat haar bekendheid in de Achterhoek steeds groter wordt en werkt momenteel aan het creëren van bekendheid in de rest van Gelderland. De organisatie geeft aan dat dit tijd kost. Dat blijkt ook uit het feit dat pas twee jaar na de start van een vier jaar durende project voor streektaalstimulering het subsidiebudget volledig werd benut. Naast deze twee organisaties werkt de provincie ook al meerdere beleidsperiodes met cultuur- en erfgoedpacten. Hierbij biedt de provincie subsidie aan gemeenten om samenwerking te stimuleren en regionaal maatwerk te leveren.

De continue aanpassing van erfgoedorganisaties binnen deze structuur is belangrijk gezien de dynamische doelgroep die zij hebben (erfgoedgemeenschappen). Erfgoedgemeenschappen zijn zeer verschillend. Bestaande gemeenschappen verdwijnen en nieuwe ontstaan. Voor erfgoedorganisaties en erfgoedgemeenschappen kost het tijd en inzet om elkaar te leren en blijven kennen. De Gelderse structuur van erfgoedorganisaties ontwikkelt zich al vele jaren en heeft zich daarin opgebouwd tot een waardevolle structuur ten behoeve van de ondersteuning van onder andere immaterieel erfgoed.

Aanbeveling

1. PS: Verzoek GS om de bestaande infrastructuur rondom erfgoed te blijven borgen.

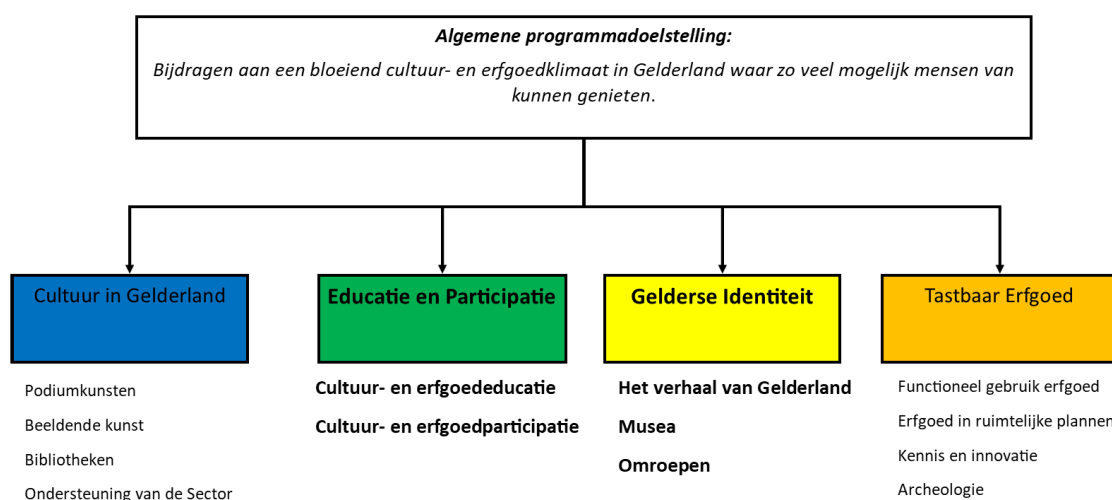
2.4 Inzet immaterieel erfgoed niet zichtbaar in het beleid

De inzet op immaterieel erfgoed in de provincie Gelderland komt voort uit het breed ingestoken cultuur- en erfgoedbeleid, waarbij er voor educatie en participatie en de Gelderse identiteit geen onderscheid gemaakt wordt tussen materieel en immaterieel erfgoed. Hoewel er in de praktijk wordt ingezet op immaterieel erfgoed, is deze inzet niet zichtbaar in het beleid. Immaterieel erfgoed wordt daarin namelijk niet expliciet benoemd.

Brede kaders in het beleid, immaterieel erfgoed niet expliciet benoemd

Hoewel er aandacht bij PS en inzet in de praktijk is, heeft de provincie Gelderland immaterieel erfgoed niet expliciet in haar beleid benoemd. PS stelden brede beleidskaders voor cultuur en erfgoed vast en bieden hiermee de ruimte om in de praktijk in te zetten op immaterieel erfgoed. Ambtelijk wordt aangegeven dat de focus vooral ligt op de Gelderse identiteit en dat immaterieel erfgoed hier een onderdeel van is. De ruimte om in de praktijk in te zetten op immaterieel erfgoed is in het beleid aanwezig omdat bij de beleidsthema's educatie & participatie en Gelderse identiteit (zie figuur 2) geen onderscheid gemaakt wordt tussen materieel en immaterieel erfgoed.

Figuur 2: *Beleids thema's cultuur en erfgoed Gelderland*

Bron: Rekenkamer Oost-Nederland op basis van uitvoeringsprogramma's cultuur en erfgoed 2021-2023.

Thema educatie en participatie

Het doel van de provincie Gelderland bij het beleidsthema educatie en participatie is het stimuleren van deelname aan cultuur en erfgoed via educatie en participatie. Binnen deze themadoelstelling zijn twee subdoelen opgesteld. Deze zijn:

- kinderen en jongeren leren basisvaardigheden aan op het terrein van cultuur en erfgoed, zodat zij volwaardig mee kunnen doen aan de samenleving en
- het faciliteren van de deelname van zoveel mogelijk mensen aan cultuur- en erfgoedactiviteiten.

Educatie- en participatie-activiteiten op het gebied van immaterieel erfgoed passen binnen deze doelen.

Thema Gelderse identiteit

Het doel van dit beleidsthema is het versterken van de Gelderse identiteit. Binnen deze themadoelstelling zijn drie subdoelstellingen opgesteld. Deze zijn:

- het vertellen en beleven van het Verhaal van Gelderland;
- de maatschappelijke rol van musea versterken zodat de geschiedenis en identiteit van Gelderland voor alle Gelderlanders beleefbaar is en
- ondersteunen van omroepen om de identiteit van Gelderland uit te dragen en te versterken.

Binnen het subdoel over het Verhaal van Gelderland maakt de provincie in de uitvoering de keuze om in te zetten op het stimuleren van het Nedersaksisch en het vertellen en beleven van de Gelderse geschiedenis door middel van het Verhaal van Gelderland. De overige doelen zijn eveneens relevant voor immaterieel erfgoed vanwege de brede insteek. Bij deze doelen wordt niet expliciet benoemd of het beleid gericht is op materieel of immaterieel, maar wordt enkel de uitvoerende doelgroep benoemd. Het gaat hierbij over musea en omroepen in Gelderland. De provincie Gelderland geeft hierbij zowel de publieke omroep als de uitvoerende musea de ruimte om aandacht te besteden aan immaterieel erfgoed.

Inzet weinig zichtbaar

Doordat immaterieel erfgoed niet expliciet in het Gelderse beleid wordt benoemd, is de inzet die de provincie in de praktijk mogelijk maakt niet zichtbaar. Dit zorgt ervoor dat het voor de buitenwereld maar ook voor PS niet duidelijk is wat de provincie doet op het gebied van immaterieel erfgoed. De motie "immaterieel erfgoed" uit 2021 verzocht GS om de contacten tussen het KIEN, Erfgoed Gelderland en de provincie te versterken en meer aandacht te geven aan immaterieel erfgoed. Dit terwijl Erfgoed Gelderland en het KIEN al contact hadden en zich ook al langere tijd bezig houden met immaterieel erfgoed. De provincie Gelderland kan meer zichtbaarheid creëren op de provinciale inzet op het gebied van immaterieel erfgoed, bijvoorbeeld door - zoals de provincie Overijssel dat doet - dit expliciet te benoemen in het beleid. Wat dit extra van belang maakt is dat, zoals al genoemd in §1.2, de staatssecretaris van OCW onlangs aankondigde dat zij bestuurlijke afspraken (met de VNG, het IPO en de cultuurregio's) gaat maken over immaterieel erfgoed.

Aanbeveling

2. PS: Overweeg om immaterieel erfgoed expliciet te benoemen in het Gelderse cultuur- en erfgoedbeleid.

2.5 In informatievoorziening beperkt aandacht voor immaterieel erfgoed

PS ontvingen informatie over de uitvoering van het cultuur- en erfgoedbeleid en met de Cultuurmonitor Gelderland is hen een beeld gegeven van de stand van zaken van het Gelderse cultuurveld. In deze informatievoorziening was logischerwijs (aangezien het geen expliciet onderdeel van het beleid was) heel beperkt aandacht voor immaterieel erfgoed. De Cultuurmonitor zal, ook als die vaker plaatsvindt, niet eenvoudig het toegezegde beeld over de effecten van het beleid laten zien. Een belangrijke reden hiervoor is dat er geen relatie gelegd kan worden tussen de ontwikkelingen in de sector en het gevoerde beleid.

Informatievoorziening over cultuur en erfgoed biedt weinig zicht op immaterieel erfgoed

PS zijn via begrotingscyclus en Statenbrieven geïnformeerd over het cultuur- en erfgoedbeleid. In lijn met het beleid van de provincie (zie §2.2) is immaterieel erfgoed daarin niet te onderscheiden. Er zijn geen - aanvullende - afspraken gemaakt over de

informatievoorziening aan PS specifiek over immaterieel erfgoed. PS deden in 2021 met een motie wel het verzoek om hen te informeren over kwalitatieve verkenningen van het immaterieel erfgoed per streek. Naar aanleiding van deze motie was er in de begroting 2022 enige aandacht voor immaterieel erfgoed. Hierbij verstrekten GS onder andere een overzicht van het Gelderse immaterieel erfgoed op de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland en noemden zij hoeveel Gelderse immaterieel erfgoedgemeenschappen er waren (zie §1.2).

In de Cultuurmonitor Gelderland (zie hieronder) die PS in 2022 ontvingen, is weinig aandacht specifiek voor immaterieel erfgoed. De informatie direct gerelateerd aan immaterieel erfgoed betreft het percentage van de Gelderse inwoners dat hierin geïnteresseerd is (16%), waarbij is aangegeven dat inwoners van de Achterhoek hier het meest geïnteresseerd in zijn. Ambtelijk werd aangegeven dat in de Cultuur- en erfgoedmonitor Gelderland 2024 immaterieel erfgoed wel expliciet aan de orde zal komen.

Cultuurmonitor biedt zicht op cultuurveld, niet op effecten beleid

GS zegden in 2020 toe om meer dan in de afgelopen periode de effecten van het cultuur- en erfgoedbeleid te monitoren en periodiek aan de Staten voor te leggen. Zij pakten dit op en stuurden in 2022 de Cultuurmonitor Gelderland met de stand van zaken van het cultuurveld in de provincie naar PS. Voor de monitor is onder andere de interesse van Gelderlanders in erfgoed gepeild. Daarnaast is er gevraagd naar de waardering van erfgoed en de bijdrage van erfgoed aan maatschappelijke thema's.

Als de monitor vaker plaatsvindt, ontstaat er een beeld van de ontwikkeling van het Gelderse cultuurveld. Echter, daarmee ontstaat niet automatisch ook een beeld van de effecten van het cultuur- en erfgoedbeleid. Terwijl dit de vraag van PS en toezegging van GS was. Een belangrijke reden hiervoor is dat het lastig is om een koppeling te leggen tussen de inzet van de provincie en de ontwikkelingen van de sector. Dat heeft mede te maken met de invloed van externe factoren (bv. COVID-19) en de inzet van andere partijen (bv. het Rijk).

In de toezegging die GS deden, gingen zij voorbij aan de (bekend verondersteld) complexe realiteit van het in beeld brengen van de effecten van het cultuur- en erfgoedbeleid. Zelfs als de provincie daar meer op zou inzetten, is het de vraag of het reëel is om de beleidseffecten in beeld te krijgen. Uit kosten/baten overwegingen en om (te) hoge verwachtingen - en daarmee risico op teleurstelling - te voorkomen, is het van belang realistisch te zijn in de mogelijkheden die er zijn om de effecten van het beleid in beeld te brengen.

Aanbeveling

3. PS: Verzoek GS om duidelijk te zijn over de (on)mogelijkheden om de effecten van het cultuur- en erfgoedbeleid in beeld te brengen.

Bijlage 1: Bronnenlijst

Cultural Motion (2024). Levend erfgoed, een toekomstgericht evaluatie van het immaterieel erfgoedbeleid.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2018). Erfgoed telt.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (4 april 2024). Kamerbrief 'Immaterieel erfgoed van, voor, door en met iedereen'.

Rekenkamer Oost-Nederland (2024). Nota van bevindingen immaterieel erfgoed Gelderland.

www.immaterieelerfgoed.nl